

بررسی آسیب‌های اجتماعی در بافت فرسوده شهری و عوامل مؤثر بر آن (بافت فرسوده مناطق ۱۰، ۱۲ و ۱۳ شهر تهران)

نویسنده: پروین خطیب‌زاده

کارشناس ارشد پژوهش اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات

شماره مقاله: ۲۰۰۱

چکیده

از عوامل مؤثر بر بالابودن میزان جرایم و آسیب‌های اجتماعی، وجود مکان‌ها و مناطق جرم‌خیز است. جرم و انحرافات اجتماعی دارای ظرف مکانی و زمانی منحصر به فردی است که باعث می‌شود رفتار مجرمانه در واحد مکان، توزیع فضایی یکسانی نداشته باشد. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که بین میزان ارتکاب جرایم و ویژگی‌های محل وقوع جرم ارتباط معناداری وجود دارد. از این نظر بافت‌های فرسوده شهری^۱ مکان‌های مستعدی برای پیدایش و رشد جرایم و آسیب‌های اجتماعی به‌شمار می‌روند، به‌طوری که به گفته کارشناسان و مسئولان و به‌گواه آمار و ارقام، این بافت‌ها به محلی برای انجام فسادهای اخلاقی، آسیب‌های اجتماعی و جرم و جنایت تبدیل شده است. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که: «وجود چه ویژگی‌ها و عواملی در بافت فرسوده موجب شده است که میزان بالای از آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در این محله‌های شهری وجود داشته باشد؟». جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه مردان بین ۱۹ تا ۴۵ ساله ساکن در بافت فرسوده شهری است و حجم نمونه مورد بررسی ۳۸۴ نفر بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران است. روش نمونه‌گیری تحقیق، غیراحتمالی و بر اساس افراد در دسترس است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه است و اطلاعات گردآوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. شاخص‌های آماری مورد استفاده به‌منظور بررسی فرضیات پژوهش، بر اساس روش آمار توصیفی و آزمون‌های تحلیلی آمار استنباطی است. یافته‌های پژوهش بیان می‌دارد که ویژگی‌های بافت فرسوده شهری (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی) با میزان آسیب‌های اجتماعی در این بافت‌ها ارتباط دارد. همچنین این پژوهش رابطه قوی میان میزان فقر فرهنگی، فقر اقتصادی، کیفیت سکونت و میزان مهاجرت با میزان آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد، خشونت رفتاری، انحراف جنسی و دزدی) را نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: آسیب اجتماعی، بافت فرسوده شهری، فقر فرهنگی، فقر اقتصادی، کیفیت سکونت، مهاجرت.

^۱. Urban Distressed Area

۱. بیان مسئله

انسان موجودی است که در سایه حیات اجتماعی به زندگی انسانی رسیده است. اگر حیات اجتماعی از زندگی انسان‌ها حذف شود، آدمی هرگز موفق نخواهد شد خویشتن را بسازد و با اصول و ضوابط و حقوق فردی و اجتماعی آشنا شود. حیات اجتماعی انسان‌ها در مواردی به علل و انگیزه‌هایی دچار عوارض و اختلالاتی می‌شود، که عامل پدید آمده و یا عارضه و اختلال موردنظر را بیماری یا آسیب اجتماعی^۲ می‌نامیم (شیخی، ۱۳۸۷، ۱۸).

آسیب اجتماعی طبق تعریف به هر رفتاری گفته می‌شود که برخلاف هنجارها^۳ و فرم‌های اجتماعی از فرد سرزده و کارکرد وی را مختل کرده است و به تبع آن کارکرد خانواده و جامعه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد (ساروخانی، ۱۳۷۰، ۵۲۴).

یکی از جنبه‌های مورد مطالعه در مورد انحرافات، میزان بالای وقوع آن در برخی از محله‌ها و مناطق شهری است، به طوری که باید گفت جرم و انحرافات اجتماعی دارای ظرف مکانی و زمانی منحصر به فردی است که باعث می‌شود رفتار مجرمانه در واحد مکان، توزیع فضایی یکسانی نداشته باشد. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که بین ارتکاب جرایم و ویژگی‌های محل وقوع جرم ارتباط معنادار و بالایی وجود دارد و از این نظر بافت‌های فرسوده^۴ شهری مکان‌های مستعدی برای پیدایش و رشد جرایم و آسیب‌های اجتماعی به‌شمار می‌روند، به طوری که به گفته کارشناسان و مسئولان و به گواه آمار و ارقام، این بافت‌ها به محلی برای انجام فسادهای اخلاقی، آسیب‌های اجتماعی و جرم و جنایت تبدیل شده است. بسیاری از آسیب‌هایی که در سطح شهر دیده می‌شود مانند سرقت، اعتیاد، شیوع ایدز، کودکان فراری، کودکان کار و جز اینها به دلایل مختلف در بافت‌های فرسوده متمرکزند و از آن‌جا به محله‌های دیگر منتقل و منتشر می‌شوند.

بافت‌های فرسوده شهری به دلیل داشتن زیرساخت‌های ضعیف و نامناسب در مقایسه با دیگر نقاط شهری، فقر اقتصادی ساکنان، ناتوانی ساکنان برای بازسازی و مرمت بناها، تراکم ساختمان‌ها، کمبود امکانات تفریحی و جز اینها، ساکنان بومی و اصیل‌شان را- که توانایی مالی بهتری دارند- از دست می‌دهند و به دلیل عدم تمایل سرمایه‌گذاری برای بهسازی و نوسازی آنها، زمینه را برای استقرار مهاجران (به‌ویژه روستایی) و اقشار کم‌درآمدی که ناگزیر به سکونت در ارزان‌ترین محله‌های شهری‌اند، فراهم می‌آورند. گسترش این روند همراه با ناتوانی مالی ساکنان با توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی‌شان سبب بروز مسائل و مشکلات کارکردی و کالبدی در این محله‌ها شده است (www.hamshahrionline.com).

در زمان حاضر در کشور ایران در ۶۷ شهر بزرگ کشور بیش از ۳۸ هکتار بافت فرسوده شهری بر اساس شاخص‌های شورای عالی معماری و شهرسازی ایران به‌وسیله سازمان عمران و بهسازی شهری وزارت مسکن و شهرسازی شناسایی شده است. مهم‌ترین مشکلات این بافت‌ها را مشکلات کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و جز اینها تشکیل می‌دهد (ابراهیمی مجدد، علی‌الحسابی، ۱۳۸۷).

بر مسئولان شهری واجب است که با آگاهی از موارد گفته‌شده و با توجه به اینکه وسعت بافت فرسوده شهری در حال گسترش است و همچنین توجه به این امر که شرایط و زمینه‌های ایجادشده در این بافت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز گسترش انحرافات، جرم و مواردی از این قبیل و تسری آن به دیگر نقاط شهری باشد، در ایجاد شرایط نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده بکوشند. مسئولان می‌بایست با ایجاد تسهیلات و تشویق بیشتر، ساکنان این بافت‌ها را ترغیب به نوسازی کنند تا از طرفی با بالا رفتن کیفیت محله از خروج ساکنان بومی جلوگیری شود و در مقابل با افزایش ارزش اقتصادی زمین و مسکن از ورود

². Deviance

³. Normalised

⁴. Urban Distressed Area

مهاجران و اقشار آسیب‌دیده جلوگیری شود. تمامی این موارد گامی مؤثر برای کاهش میزان آسیب در تمامی ابعاد آن به‌ویژه بعد اجتماعی در محدوده بافت‌های فرسوده خواهد بود.

هدف پژوهش حاضر یافتن عواملی در بافت‌های فرسوده شهری (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و سایر موارد) است که سبب افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی در این محله‌ها شده است. برای بررسی هدف آسیب‌های اجتماعی موردنظر بر اساس سند توسعه راهبردی محله‌ها در مناطق مورد بررسی، اعتیاد، خشونت رفتاری، انحراف جنسی و دزدی انتخاب شده است.

۲. چارچوب نظری

به‌منظور بررسی و شناخت موضوع پژوهش، پس از بررسی نظریه‌ها و دیدگاه‌های علمی مختلف باید گفت که دیدگاه جامعه‌شناسی انحرافات با رویکرد وفاق اجتماعی و بوم‌شناختی، چارچوب نظری این تحقیق را تشکیل خواهد داد. در این رویکرد بر ویژگی‌های مکانی و محیطی مؤثر بر جرم و انحرافات تأکید می‌شود. مهم‌ترین دیدگاه‌های نظری معاصر در جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی که با این رویکرد به بررسی جرم می‌پردازند، مکان را هسته اصلی تبیین در نظر می‌گیرند. در اوایل قرن بیستم «کیلفورد شاو»^۵ و «هنری مک‌کی»^۶ با تأکید و تمرکز بر خصوصیات محل به جای خصوصیات مجرمان، در ماهیت تحقیقات جرم‌شناسی تغییرات بنیادی پدید آوردند و مطالعه جرم را به زمینه اجتماعی و اجتماعات وارد کردند. آنها با مطالعه محله‌ها و سرگذشت زندگی بزه‌کاران به این نتیجه دست یافتند که محله‌های دارای بالاترین میزان جرم، در نواحی صنعتی یا تجاری قرار دارند. «استارک»^۷ پنج جنبه ساختار شهری را از مؤلفه‌های پیش‌بینی‌کننده ارتکاب جرم در محله‌ها و کاهش نظارت اجتماعی غیررسمی برشمرد که عبارت‌اند از: تراکم، فقر، کاربری مختلط (وجود اقامتگاه، صنایع و فروشگاه‌ها در یک مکان)، مهاجرت (ورود و خروج مداوم به آن) و خرابی و فروریختگی ساختمان‌ها. برگس معتقد بود توسعه شهر همانند دوا بر متحدالمرکزی شکل می‌گیرد که در هر یک از این دایره‌ها فعالیت مشخصی در جریان است. در ادامه به برخی از نظریه‌های مرتبط اشاره می‌گردد.

• نظریه پارک^۸ و برگس^۹

پارک و برگس در تبیین انحرافات اجتماعی بر متغیرهایی نظیر زبان، قومیت، مهاجرت^{۱۰}، حوزه‌های سکونتگاهی و تراکم جمعیت که با پدیده شهرنشینی ارتباط داشت، تمرکز کردند. جامعه‌شناسان مکتب شیکاگو از آغاز قرن بیستم برخی از رفتارهای انحرافی نظیر خودکشی، طلاق و فحشا را در شهر شیکاگو با هدف درک تأثیر عوامل جمعیت‌شناختی مانند سن، بعد خانوار، تراکم جمعیت و مهاجرت و عوامل بوم‌شناختی مانند قومیت، نژاد و محل سکونت بر بی‌سازمانی اجتماعی مطالعه کردند. به اعتقاد پارک و برگس محیط فیزیکی شهر با الگوهای فرهنگی - اجتماعی، جمعیت شهری و زندگی شهرنشینی درهم تنیده است. «پارک» بر این باور است که نواحی شهری از انگیزه‌ها و غرایز ساکنان ممانعت می‌کند و انحرافات اجتماعی را سبب می‌شود. سازمان‌های فیزیکی شهر تأثیری عمیق بر الگوهای فرهنگی - اجتماعی زندگی شهری دارد (Sucher, 1978, 36).

5. Clifford Shaw

6. Henry Mackay

7. Stark

8. Park

9. Burgess

10. Emigration

بر اساس نظریه «برگس» (الگوی نوع آرمانی)^{۱۱}، کلان‌شهر از ۵ منطقه سکونتگاهی به شکل دایره متحدالمرکز از مرکز به پیرامون به ترتیب زیر تشکیل شده است:

۱- منطقه تجاری- مرکزی؛ ۲- منطقه انتقالی؛ ۳- منطقه سکونتگاهی کارگران؛ ۴- منطقه سکونتگاهی طبقه متوسط؛ ۵- منطقه با کمترین جرم.

برگس بر این باور است که در منطقه انتقالی به دلیل سطح بالای تحرک جمعیت، نرخ بالای مهاجرت، ویرانی خانه‌ها و تراکم جمعیت، بالاترین نرخ جرم و بزهکاری مشاهده می‌شود. این منطقه در یک دایره سکونتگاهی در مجاورت مرکز شهر که منطقه‌ای تجاری است، قرار دارد. در مقابل، آخرین دایره سکونتگاهی کلان‌شهر که دایره پیرامون شهر است با پایین‌ترین نرخ جرم و بزهکاری مواجه است (Sucher, 1978, 38).

• نظریه بی‌هنجاری شاو و مک‌کی

شاو و مک‌کی در بررسی علل وقوع جرم و جنایت در مناطق در حال تحول که در عمل حاشیه‌نشین قلمداد می‌شوند، در تحقیقات میدانی خود به این نتیجه رسیده‌اند که مشکلات اجتماعی شهر شیکاگو به علت الگوهای کنترل‌نشده مهاجرت و ایجاد مناطق حاشیه‌نشین است، که سبب شده است اهالی این منطقه از فرهنگ کلی جامعه جدا افتند. ساکنان این مناطق به اجبار در کنار هم قرار گرفته‌اند و هم‌زیستی بیمارگونه‌ای دارند. این مناطق در واقع از سایر نقاط شهر جدا افتاده و معیارهای رفتاری و هنجاری دیگری در آنها شکل گرفته که با فرهنگ مسلط دیگر مناطق شهر در تضاد است. در این مناطق گرایش‌های فرهنگی خاصی استقرار یافته، به طوری که افراد مرتباً در معرض یادگیری الگوهای موافق قانون‌شکنی هستند. بنابراین تمرکز در این مناطق ناشی از بی‌سازمانی اجتماعی است که نشان از عدم هماهنگی میان فرهنگ و ساخت اجتماعی دارد (نصیری، ۱۳۸۲، ۸۶). خصوصیات این مناطق فرسودگی فیزیکی ساختمان‌ها، تمرکز فقر، جدایی‌گزینی قومی و نژادی، اختلال‌های روحی و بیماری‌های جسمی و عدم تعلق محلی است (MCKAY and Shaw, 1962, 43).

• لوییس ورث^{۱۲}

لوییس ورث از نظریه‌پردازان مکتب شیکاگو است که عمدتاً در خصوص شهرهای ایالات متحده آمریکا پژوهش کرده است. به نظر وی حرکت طبقات بالا از مرکز به سمت خارج شهر در اثر شلوغی، افزایش تراکم و رشد و هجوم گروه‌های فقیر تازه‌وارد و گروه‌های نژادی به جای آنها و افت کیفیت ساختمان‌ها در اثر کم‌توجهی مالکان به علت دریافت اجاره‌بهای پایین باعث شکل‌گیری مناطق حاشیه‌ای می‌گردد، که خود بر افزایش میزان جرم و جنایت مؤثر است (Haralambos, 1990, 595).

• ارنست برگس^{۱۳}

برگس متابولیسیم شهر را در مفهوم تحرک (در تمام ابعاد) می‌داندست و معتقد بود که این امر سبب پدید آمدن فرایندهایی چرخه‌ای و پیوسته از سازمان‌زدایی‌ها و تضادها و در کنار آن انطباق‌ها و بازانطباق‌ها می‌شود که میان افراد، نهادها و فضاها در جریان است. بدین ترتیب در شهر تفاوت‌هایی رخ می‌دهد که گروه‌های مختلف را به وجود می‌آورد. جدا شدن گروه‌های اقتصادی و اجتماعی از یکدیگر به هریک از آنها محلی مشخص را در شهر اختصاص می‌دهد که حاصل آن شخصیت گرفتن پهنه‌های

¹¹. Ideal typical pattern

¹². Louis Wirth

¹³. Ernest Burgess

مختلف شهر است که افراد و یا فعالیت‌هایی را به خود جذب و یا از خود دفع می‌کند. افراد بر اساس تقسیم اقتصادی مشاغل، طبقات اجتماعی و گروه‌های فرهنگی در شهر جای می‌گیرند و ممکن است موقعیت برخی از آنها در معرض خطر باشد. بنابراین برگس معتقد است که برخی مشکلات شهری از جمله انحرافات اجتماعی را باید از خلال تبلورهای فضایی تحلیل کرد. شهرت برگس بیشتر به دلیل مطالعه او بر روی تقسیم فضایی در شهر است. او این تقسیم را به‌طور مشخص در شهر شیکاگو مورد مطالعه قرار داده است. به باور برگس شهر یک کل منسجم نیست، بلکه مجموعه تکمیل‌شده‌ای از پهنه‌های متفاوت است که برگس آنها را در دواير متحدالمرکز قرار می‌دهد (فکوهی، ۱۳۸۳، ۱۸۶).

• تامس^{۱۴} و زنانیسکی^{۱۵}

آنچه به نظر تامس اهمیت داشت این بود که برای درک جهت‌گیری‌های ذهنی و رفتاری افراد در جامعه می‌بایست به شناخت برداشت و نگرش آنها از موقعیتی که در آن قرار گرفته‌اند روی آورد. تامس و زنانیسکی مفاهیمی را مطرح کردند که مهم‌ترین‌شان دو مفهوم نومیدی و سازمان‌زدایی اجتماعی بوده‌اند. این دو مفهوم در واقع در پی ارائه تصویری از ذهنیت و روحیه مهاجرانی هستند که تمام پیوندهای حیاتی خود را با چارچوب‌های اجتماعی و ملی‌شان از دست داده‌اند و دچار سردرگمی و نومیدی شده‌اند و مستعد انحرافات اجتماعی و سقوط اخلاقی و گرفتارشدن در فقر و تنگدستی هستند. تامس و زنانیسکی در تحقیقات‌شان نشان دادند که در مرحله یکم مهاجرت، افراد نسل نخست با از دست دادن ریشه‌های اخلاقی و تکیه‌گاه‌های اجتماعی خود به شدت ضربه می‌خورند و دچار بی‌ثباتی شخصیتی می‌شوند و به الکلیسم و انحراف روی می‌آورند و سرانجام در فقر فرو می‌روند. در حالی که در مرحله بعدی افراد نسل دوم با از میان رفتن تأثیر بی‌ثباتی اخلاقی، وارد عمل می‌شوند و گروه‌های جوان خرده‌فرهنگ‌های فعال را تشکیل می‌دهند (فکوهی، ۱۳۸۳، ۱۸۲).

۱-۲. فرضیات پژوهش

با توجه به چارچوب نظری مطرح شده می‌توان فرضیات پژوهش حاضر را چنین ارائه کرد:

- فرضیه اصلی
  - میان ویژگی‌های بافت فرسوده شهری و میزان آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.
- فرضیه‌های فرعی
  - میان فقر فرهنگی ساکنان و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.
  - میان فقر اقتصادی ساکنان و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.
  - میان کیفیت سکونت و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.
  - بین مهاجرت و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.

۲-۲. نوع و روش تحقیق

تحقیق حاضر با توجه به معیار زمان، در دسته پژوهش‌های مقطعی قرار می‌گیرد که صرفاً در یک زمان (روز، هفته و ماه) واقعیت را کنکاش می‌کند. بر اساس معیار وسعت، این تحقیق جزء تحقیقات ژرف‌نگر قلمداد می‌شود که هدف آن شکافتن پدیده

¹⁴. William Thomas

¹⁵. Znaniecki Florain

در عمق و بررسی علل و عوامل آن است. همچنین باید گفت که روش تحقیق پیمایشی است. در این نوع تحقیقات محقق در اجرای طرح، متغیرها را دستکاری نمی‌کند و یا برای وقوع رویدادها شرایطی را به وجود نمی‌آورد (کالتون و موزر، ۱۳۶۸، ۳۴۵).

۲-۳. ابزار پژوهش

۱- مطالعات کتابخانه‌ای به منظور جمع‌آوری اطلاعات در خصوص متغیرهای تحقیق.

۲- پرسشنامه

به منظور تعیین روایی پرسشنامه اقدامات زیر صورت پذیرفته است:

- مراجعه به تحقیقات مرتبط و استفاده از نمونه پرسشنامه آنها (کمی و کیفی)؛
  - انجام مصاحبه با تعدادی از افراد صاحب‌نظر؛
  - استفاده از دیدگاه صاحب‌نظران علوم اجتماعی و متخصصان آسیب‌شناسی؛
  - همفکری و نظرخواهی از استادان دانشگاه؛ و
  - اجرای پیش‌آزمون ۳۰ پرسشنامه اولیه بین تعدادی از نمونه آماری برای پاسخگویی توزیع شد که در حین اجرا و تکمیل آن صحت و سقم برخی پرسش‌ها مشخص گردید و اصلاحاتی در آن انجام گرفت.
- اعتماد یا پایایی، موضوعی کمی و تکنیکی است و بیشتر به این می‌پردازد که ابزار اندازه‌گیری با چه دقت و صحتی پدیده یا صفت موردنظر را اندازه‌گیری می‌کند. ضریب آلفای کرونباخ یکی از ضرایب اندازه‌گیری پایایی ابزار اندازه‌گیری است که در این پژوهش ۸۰ درصد به دست آمده است.

۲-۴. جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری در پژوهش حاضر تمامی مردان ساکن در بافت فرسوده شهری در مناطق ۱۰، ۱۲ و ۱۳ شهر تهران در فاصله سنی ۱۹ تا ۴۵ سال است. انتخاب فاصله سنی مذکور بر پایه این فرض است که افرادی که در این فاصله سنی قرار دارند بیشترین آمادگی را برای گرایش به آسیب‌های اجتماعی از خود نشان می‌دهند. در این تحقیق برای گزینش نمونه موردنظر از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده شده که بر اساس آن حجم نمونه ۳۸۴ نفر به دست آمده است و از آن میان به نسبت مساوی تعداد ۱۲۸ نفر در بافت‌های فرسوده هر یک از مناطق ۱۰، ۱۲ و ۱۳ مورد پرسش قرار گرفته‌اند.

در مواقعی که چارچوب نمونه‌گیری موجود نیست و یا پراکندگی جمعیت زیاد است، از روش نمونه‌گیری غیراحتمالی استفاده می‌شود. در پژوهش حاضر و با توجه به شرایط خاص محله‌های مورد نظر از جنبه انسجام ساکنان و گروه‌ها در ارائه اطلاعات و سطح پایین سواد به منظور پاسخ‌گویی به سؤالات، از روش نمونه‌های در دسترس استفاده شده است که در آن از هر فردی که مایل به همکاری است سؤال می‌شود.

۲-۵. تعریف مفاهیم و متغیرها

• آسیب اجتماعی

آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی و یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام جامعه قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد (عبداللهی، ۱۳۸۱، ۱۵).

• **اعتیاد**

اعتیاد را عادت کردن، خوگرفتن، خوگرشدن و خود را وقف عادت‌های نکوهیده کردن معنی کرده‌اند. به عبارت دیگر، ابتلای اسارت‌آمیز به ماده مخدر که از نظر جسمی یا اجتماعی زیان‌آور شمرده می‌شود اعتیاد نام دارد (ستوده، ۱۳۷۵، ۱۹۱).

• **خشونت رفتاری**

هر گونه رفتاری است که به قصد و نیت قبلی برای آسیب رساندن به فرد دیگر اعمال می‌شود و در مجموع مرتکب بایستی معتقد باشد که این رفتار او موجب وارد شدن صدمه و آسیب به قربانی می‌شود و قربانی نیز بایستی انگیزه اجتناب از این رفتار را داشته باشد (همتی، ۱۳۸۶، ۸).

• **انحراف جنسی**

به هر نوع ارضای غیربزه جنسی از طریق جنس مخالف که مورد نکوهش قرار گیرد و با معیارهای پذیرفته‌شده اجتماعی مغایرت داشته باشد، فحشا و انحراف اخلاقی می‌گویند.

• **دزدی**

از نظر قانونی، سرقت تنها وقتی موجود است که شیء موضوع جرم بدون آگاهی و برخلاف میل صاحب آن از تصرف دارنده قانونی آن به تصرف عامل جرم درآید، لازمه آن گرفتن، برداشتن و کش رفتن است (گلدوزیان، ۱۳۷۲، ۲۹۳).

• **بافت فرسوده شهری**

بافت‌های فرسوده یکی از انواع چهارگانه بافت‌های آسیب‌پذیر شهری هستند که به دلیل فرسودگی کالبدی، برخوردار نبودن از دسترسی سواره، تأسیسات خدماتی و زیرساخت‌های شهری، آسیب‌پذیر قلمداد می‌شوند و ارزش مکانی، محیطی و اقتصادی نازلی دارند. این بافت‌ها به دلیل فقر ساکنان و مالکان‌شان امکان نوسازی خودبه‌خودی را ندارند و سرمایه‌گذاران نیز انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری در آن از خود نشان نمی‌دهند (پسند، شکوهی، ۱۳۸۶).

• **فقر فرهنگی**

حاشیه‌نشینان که عمدتاً گرفتار فقر فرهنگی هستند، ادراک خیلی کمی از تاریخ [محل سکونت‌شان] دارند. آنان تنها مشکلات محله و ناحیه‌ای را که در آن زندگی می‌کنند و شیوه زندگی خودشان را می‌شناسند. آنان غالباً فاقد دانش، بینش و ایدئولوژی لازم برای درک همانندی مشکلات خود با مشکلات افراد شبیه به خود در نقاط دیگر هستند. این افراد کمتر عضو سازمان‌ها و گروه‌های داوطلبانه صنفی و سیاسی می‌شوند، و بنابراین توانایی تغییردادن وضع زندگی‌شان را بدون توسل به رفتارهای انحرافی و خشونت‌آمیز ندارند. از نظر اسکار لوییز هیچ‌یک از این ویژگی‌ها از خصوصیات ذاتی مردم فقیر نیست بلکه به وسیله محیط اجتماعی بر آنان تحمیل و به تدریج در آنها نهادینه می‌شود و به صورت تکرار و عادت درمی‌آید (احمدی، ۱۳۸۴، ۱۸۷).

• **فقر اقتصادی**

در بررسی میزان فقر، مقیاس‌هایی که برای مقایسه یک فرد با سایر افراد جامعه در نظر گرفته می‌شود، به فرضیاتی در مورد استانداردهای مناسب زندگی که برخی استفاده می‌کنند و برخی دیگر فاقد آن‌اند منجر می‌شود (ازکیا، ۱۳۸۱، ۲۷).

• **کیفیت سکونت**

معمولاً ابعاد کیفی سکونت در سطوح تحلیل شهری در پیوند با کاربری زمین مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. بررسی توأمان کاربری مسکونی و سایر کاربری‌ها از این‌رو اهمیت دارد که عامل شناخت نحوه توزیع خدمات و فعالیت‌های شهری و نیز کیفیت روابط (تأثیر و تأثر متقابل) آنها می‌گردد و از این حیث می‌تواند به عنوان عامل مطلوب و یا نامطلوب و تأثیرگذار

شهری ارزیابی گردد؛ که تأثیر آن بر شرایط اقتصادی و اجتماعی شهر و نیز بر الگوهای رفتاری قابل توجه خواهد بود (صالحی، ۱۳۸۷، ۱۹۶).

• مهاجرت

مهاجرت از جایی به جایی دیگر رفتن و در آنجا منزل کردن و دوری کردن از شهر و دیار تعریف شده است. در این تحقیق تعریف جامعه‌شناسی آن مدنظر است که معنای آن جابه‌جایی و انتقال افراد از زادگاه خود به شهر و یا منطقه و یا کشور دیگر است (شیخاوندی، ۱۳۵۰، ۱۰۱).

۳. یافته‌های پژوهش

• به نظر می‌رسد میان ویژگی‌های بافت فرسوده شهری با میزان آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی، مجذور ضریب همبستگی یا ضریب تعیین به‌دست آمده، باید گفت که میزان همبستگی بین متغیرهای فوق ۰/۳۵ و در سطح پائینی است. همچنین ضریب تعیین (۰/۱۲۰) بیانگر این است که ۱۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته میزان آسیب‌های اجتماعی به‌وسیله متغیر مستقل ویژگی‌های بافت فرسوده شهری تبیین داده می‌شود.

جدول ۱. جدول Anova

سطح معنی داری	F	مجذور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰/۰۰۰	۴۱/۹۳۴	۱۴۵۱۹/۱۴۳	۱	۱۴۵۱۹/۱۴۳	رگرسیون
		۳۴۶/۲۳۶	۳۰۰	۱۰۳۸۷۰/۶۷۴	باقی‌مانده
			۳۰۱	۱۱۸۳۸۹/۸۱۸	جمع

جدول ۱ با توجه به مقدار F که برابر ۴۱/۹۳ و سطح معنی‌داری که کمتر از ۰/۰۱ است حکایت از تأیید مدل رگرسیونی دارد و متغیر مستقل قادر به پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته است.

انسان با توجه به نیازها، ارزش‌ها و هدف‌های خود محیط را دگرگون می‌کند و به طور متقابل تحت‌تأثیر محیط دگرگون‌شده قرار می‌گیرد. برای نشان دادن تأثیر شرایط محیطی روی انسان، به اختلالات رفتاری افراد و گروه‌هایی اشاره می‌شود که در شهرهای پرجمعیت سکونت دارند. از نظر سازگاری با شرایط محیطی - به‌ویژه محیط‌های انسان‌ساخت - افراد با مشکلات بسیاری روبه‌رو می‌شوند (مرتضوی، ۱۳۶۷، ۷).

با استفاده از نظریه‌های پارک، برگس، شاو، مک‌کی، و لوییس ورث می‌توان گفت که بین دو متغیر ویژگی‌های بافت فرسوده شهری و میزان بالای آسیب‌های اجتماعی در بافت‌ها رابطه مستقیم وجود دارد و در مجموع همه موارد به‌دست آمده نشان از تأیید فرضیه موردنظر دارد.

• میان فقر فرهنگی ساکنان با میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.

با توجه به ضریب همبستگی، مجذور ضریب همبستگی یا ضریب تعیین به‌دست آمده، باید گفت که میزان همبستگی بین متغیرهای فوق ۰/۲۷ است و در سطح پائینی قرار دارد. همچنین ضریب تعیین (۰/۰۷۲) بیانگر آن است که ۷/۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته آسیب‌های اجتماعی به‌وسیله متغیر مستقل میزان فقر فرهنگی ساکنان بافت فرسوده شهری تبیین داده می‌شود.

جدول ۲. Anova

سطح معنی‌داری	F	مجذور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰/۰۰۰	۲۹/۷۹۹	۱۰۸۹۸/۷۲۱	۱	۱۰۸۹۸/۷۲۱	رگرسیون
		۳۶۵/۷۳۹	۳۶۸	۱۳۴۵۹۱/۸۸۷	باقی‌مانده
			۳۶۹	۱۴۵۴۹۰/۶۰۸	جمع

همبستگی بین فقر فرهنگی ساکنان بافت شهری فرسوده با میزان آسیب‌های اجتماعی و ضریب تعیین نشان داد که به اندازه ۰/۰۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیر مستقل پوشش داده می‌شود و بقیه موارد پیش‌بینی به وسیله سایر متغیرها صورت می‌گیرد.

• میان فقر اقتصادی ساکنان و میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.

ضریب همبستگی، مجذور ضریب همبستگی یا ضریب تعیین به دست آمده به گونه‌ای است که میزان همبستگی بین متغیرهای فوق ۰/۳۸ است و در سطح پائینی قرار دارد. همچنین ضریب تعیین بیانگر این است که ۱۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته آسیب‌های اجتماعی به وسیله متغیر مستقل فقر اقتصادی ساکنان بافت‌های فرسوده شهری تبیین داده می‌شود.

جدول ۳. Anova

سطح معنی‌داری	F	مجذور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰/۰۰۰	۵۱/۹۱۳	۱۷۹۰۷/۹۶۰	۱	۱۷۹۰۷/۹۶۰	رگرسیون
		۳۴۴/۹۶۲	۳۰۶	۱۰۵۵۵۸/۴۹۱	باقی‌مانده
			۳۰۷	۱۲۳۴۶۶/۴۵۱	جمع

سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۱ ارائه شده در جدول ۳ با توجه به مقدار F که برابر ۵۱/۹۱ است حکایت از تأیید مدل رگرسیونی دارد و نشان می‌دهد که متغیر مستقل قادر به پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته است.

افلاطون فیلسوف معروف یونانی در کتاب جمهوری تصریح کرده است که: «فقر و ثروت سبب نابودی کشور می‌شود. فقر احساسات را از بین می‌برد، حس کینه‌توزی، انتقام‌جویی و بدبینی را تشدید می‌کند. همچنین توماس مور در کتاب اتوپیا ضمن تشریح وضع تأسف‌آور بینوایان در جامعه انگلستان، فقر را عامل مهم شورش‌ها و تخلف از قوانین و مقررات دانسته، و بهبود وضع اقتصادی، تعدیل ثروت و رفع اختلافات طبقاتی را برای پیشگیری از بزهکاری مورد تأکید قرار داده است» (بی‌نا، ۱۳۷۵، ۱۱۵). با استفاده از چارچوب نظری تحقیق می‌توان گفت که میزان فقر اقتصادی در محله‌های شهری با میزان آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی رابطه دارد و یافته‌های تحقیق نیز فرضیه موردنظر و وجود رابطه مستقیم میان دو متغیر را تأیید می‌کند.

• کیفیت پایین سکونت با میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه دارد.

ضریب همبستگی، مجذور ضریب همبستگی یا ضریب تعیین به دست آمده نشان‌دهنده آن است که میزان همبستگی بین متغیرهای فوق ۰/۲۷ است و در سطح پائینی قرار دارد. همچنین ضریب تعیین بیانگر آن است که ۹/۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته میزان آسیب‌های اجتماعی به وسیله متغیر مستقل کیفیت پایین سکونت در بافت‌های فرسوده شهری تبیین داده می‌شود.

جدول ۴. جدول Anova

سطح معنی‌داری	F	مجذور میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	
۰/۰۰۰	۲۹/۶۸۰	۱۰۸۹۰/۶۸۱	۱	۱۰۸۹۰/۶۸۱	رگرسیون
		۴۰۳/۹۶۷	۳۵۹	۱۳۴۵۹۹/۹۲۷	باقی‌مانده
			۳۶۰	۱۴۵۴۹۰/۶۰۸	جمع

سطح معنی‌داری ارائه شده در جدول ۴ با توجه به مقدار F که برابر ۲۹/۶ است و سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۱ درصد حکایت از تأیید مدل رگرسیونی دارد و متغیر مستقل قادر به پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته است. کیفیت عمومی سکونت، نقش قاطعی در بروز رفتارهای اجتماعی مطلوب و یا آنومیک دارد. چرا که «تمام احتیاجات انسان، او را وامی‌دارد تا سکونت گزیند. از این رو سکونت را می‌توان بنیاد آسایش جسمی و روانی آدمی تلقی کرد» (یاراحمدی، ۱۳۷۸، ۱۲).

- میان میزان مهاجرت با میزان آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های فرسوده شهری رابطه وجود دارد.

جدول ۵. سنجش رابطه معنی‌داری میزان مهاجرت و میزان آسیب‌های اجتماعی

ضریب توافق پیرسون	نتیجه آزمون	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	نوع آزمون	فرضیه
۰/۴۳	رابطه معنی‌دار وجود دارد.	۴	۰/۰۰۷	کای اسکوئر	بین میزان مهاجرت و میزان آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد.

در آزمایش فرضیه فوق از آزمون کای اسکوئر استفاده شده است. با توجه به ارزش ضریب کای اسکوئر به دست آمده تحت درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری زیر ۰/۰۵ می‌توان استدلال کرد که میان دو متغیر رابطه وجود دارد. با توجه به ضریب توافق پیرسون شدت رابطه بین دو متغیر فوق ۰/۴۳ است که در سطح متوسطی ارزیابی می‌شود.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

برگس بر این باور است که در منطقه انتقالی به دلیل سطح بالای تحرک جمعیت، نرخ بالای مهاجرت، ویرانی خانه‌ها و تراکم جمعیت، بالاترین نرخ بزهکاری مشاهده می‌شود. به اعتقاد پارک و برگس منطقه انتقالی که میزان بالایی از بزهکاری در آن اتفاق می‌افتد، بیشتر سکونتگاه مهاجران، قومیت‌ها و فقر است. به اعتقاد پارک و برگس هنگامی که اقلیت‌های قومی به عنوان مهاجر وارد کلان‌شهرها می‌شوند از فرهنگ همگن‌شان جدا می‌شوند و به عنوان خرده‌فرهنگ وارد گروه‌بندی‌های ساکنان شهری می‌گردند. این فرایند تبدیل گروه‌های اقلیت به گروه‌های خرده‌فرهنگی دارای پایگاه اجتماعی و اقتصادی پایین، ساکنان آن مناطق را مستعد رفتار انحرافی می‌کند.

شاو و مک کی نتیجه‌گیری می‌کنند که علت کج‌رفتاری و میزان بالای آن در برخی مناطق، بی‌سازمانی اجتماعی است؛ به این معنی که شیوه نرمال رفتار در همه سطوح جامعه به یک میزان نفوذ نکرده است. از نظر شاو و مک کی مسئله این مناطق فقدان معیارهای فرهنگی مناسب، فرهنگ فقر و جز اینهاست که انحراف از نشانه‌های آن به شمار می‌آید.

از نظر لوییس ورث شلوگی، وجود گروه‌های فقیر، گروه‌های تازه‌وارد، تنزل شرایط ساختمانی و وجود گروه‌های قومی بر میزان جرم و جنایت در شهرها مؤثر است.

از نظر ارنست برگس جدا شدن گروه‌های اجتماعی و اقتصادی از یکدیگر به آنها محلی مشخص در شهر می‌دهد و حاصل این فرایند شخصیت گرفتن پهنه‌های مختلف در شهر است که افراد یا فعالیت‌هایی را به خود جذب و یا از خود دفع می‌کند. یافته‌های حاصل از تحقیق و آزمون فرضیه‌های مورد نظر رابطه مستقیم و مثبت را میان فرسودگی بافت شهری و میزان آسیب‌های اجتماعی در این محدوده‌ها نشان می‌دهد.

فرسودگی مسکن و کاهش کیفیت در محله‌های شهری، کمبود امکانات و خدمات شهری، عدم جذب سرمایه‌گذاران، بهای پایین منزل مسکونی و جز اینها از مواردی هستند که سبب خارج شدن افراد بومی و اصیل از محله‌های فرسوده شهری و ورود اقشار کم‌درآمد و آسیب‌دیده اجتماعی به آن مناطق می‌شوند. از این رو لازم است برای بالابردن کیفیت زندگی اقدامات زیادی از جانب دولت و دیگر ارگان‌های ذی‌ربط صورت گیرد. از آنجا که برخی از ساکنان بافت‌های فرسوده به دلیل توان مالی پایین تصمیمی بر نوسازی منزل مسکونی‌شان ندارند و برخی دیگر نیز به دلیل نارضایتی از کیفیت محله و کمبود امکانات خانه‌های‌شان را رها کرده‌اند و تنها مایل به فروش قطعات خود هستند، باید اقدامات اساسی از سوی دولت، شهرداری تهران و سازمان نوسازی شهر تهران صورت گیرد. در این زمینه ارائه تشویق‌ها و تسهیلات لازم، بخشش عوارض نوسازی برای مالکانی که تصمیم بر نوسازی دارند، اعطای تراکم تشویقی، تسهیل در روند اداری پرداخت وام‌های ساختمانی، افزایش در میزان مبلغ ودیعه مسکن (وجود تعداد ۲ یا بیشتر خانوار در هر واحد)، صدور پروانه‌های ساختمانی رایگان، اجرای طرح جابه‌جایی مسکن برای مالکانی که به دلیل کهولت سن توانایی جابه‌جایی ندارند و جز اینها می‌تواند برای بالابردن انگیزه نوسازی مفید باشد.

بر مبنای شناخت حاصل از تحقیق باید گفت که فقر اقتصادی ساکنان در بافت‌های فرسوده شهری عاملی است که در وقوع و میزان بالای آسیب‌های اجتماعی مؤثر است. بنابراین باید گفت اگر چه فرسودگی منازل در محله‌های فرسوده و بهای کم مسکن سبب ورود مهاجران روستایی و اقشار کم‌درآمد به این محله‌ها شده و در نهایت جمعیت ساکنان فقیر را افزایش داده است، اما آنچه به عنوان راهکاری اساسی باید از جانب دولت و سرمایه‌گذاران و نهادهای خیریه صورت گیرد اشتغال‌زایی و برگزاری دوره‌های توانمندسازی اقتصادی است. زیرا مهم‌ترین مسئله برای فرد داشتن شغل مناسب و درآمد کافی برای گذران زندگی و امرار معاش است. بنابراین انجام اقدامات مناسب در این محله‌ها می‌تواند گامی مؤثر برای توانمندسازی اقتصادی افراد ساکن باشد که به‌طور مثال می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- برگزاری دوره‌های توانمندسازی اقتصادی به صورت رایگان از سوی دولت و دیگر نهادهای ذی‌ربط؛
  - ایجاد و راه‌اندازی کارگاه‌ها و صنایع کوچک و جذب نیروی کار از میان ساکنان بافت‌های فرسوده که به لحاظ اقتصادی در فقر به سر می‌برند؛
  - توجه به تأمین اجتماعی، اقتصادی و گسترش بیمه‌های فراگیر برای افراد بیکار؛
  - شناسایی افراد توانمند ساکن در این بافت‌ها و بهره‌گیری از نیروی این افراد برای راه‌اندازی دوره‌های مختلف آموزشی؛ و
  - اجرای طرح‌های مناسب اشتغال‌زایی در میان ساکنان بافت‌های فرسوده.
- برای دستیابی به توسعه در تمامی ابعاد و کاهش آمار و ارقام آسیب در محدوده‌های فرسوده شهری راهکارهای اجرایی دیگری نیز می‌توان پیشنهاد کرد که برخی از آنها عبارت‌اند از:
- ارتقای کیفیت خدمات شهری در سطح محله‌های فرسوده با حمایت ارگان‌های ذی‌ربط؛
  - بالا بردن سطح سرانه‌های آموزشی، تفریحی و ورزشی در سطح محله‌های فرسوده؛
  - ایجاد نهادهای مردمی با هدف ایجاد توسعه فرهنگی در میان ساکنان بافت‌های فرسوده؛ و

- شناسایی نیازهای آموزشی ساکنان بافت‌های فرسوده و برگزاری کلاس‌های آموزشی رایگان در جهت ارتقای سطح فرهنگ ساکنان.

منابع

- ابراهیمی مجدد، مانا؛ علی‌الحسابی، مهران (۱۳۸۸)، «رویکرد مطلوب برخورد با بافت‌های فرسوده شهر تهران»، **مجموعه مقالات اولین همایش نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری**.
- احمدی، حبیب (۱۳۸۴)، **جامعه‌شناسی انحرافات**، سمت، تهران.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۱)، **جامعه‌شناسی توسعه**، نشر کلمه، تهران.
- امیر یاراحمدی، محمود (۱۳۷۸)، **به سوی شهرسازی انسان‌گرا**، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
- بی‌نا (۱۳۷۵)، **بررسی علل برقراری رابطه نامشروع به‌وسیله زنان و دختران تهران**، دفتر مطالعات و پیشگیری از وقوع جرم، مرکز تحقیقات قوه قضاییه، تهران.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، **دایره‌المعارف علوم اجتماعی**، کیهان، تهران.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۷۵)، **آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)**، آوای نور، تهران.
- شکوهی، علی؛ پسند، امین (۱۳۸۶)، «استخراج شاخص‌های شناسایی بافت‌های فرسوده شهری»، **اولین همایش GIS شهری**.
- شیخاوندی، داور (۱۳۵۰)، **آسیب‌شناسی اجتماعی**، آموزشگاه عالی خدمات اجتماعی، تهران.
- شیخی، محمدتقی (۱۳۸۷)، **جامعه‌شناسی شهری و آسیب‌شناسی شهروندی**، انتشارات حریر، تهران.
- صالحی، ایرج (۱۳۷۱)، **زنجیره‌های اعتیاد**، انتشارات آوای نور، تهران.
- عبداللهی، محمد (۱۳۸۱)، **اولین همایش آسیب‌های اجتماعی**، جلد اول، آگه، تهران.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، **انسان‌شناسی شهری**، نشر نی، تهران.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۷۲)، **حقوق جزای اختصاصی**، جهاد دانشگاهی، تهران.
- مرتضوی، شهرناز (۱۳۶۷)، **روان‌شناسی محیط**، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- موزر، کلاوس آدولف؛ کالتون، گراهام (۱۳۶۸)، **روشن تحقیق**، ترجمه نجمه کاظم ایزدی، انتشارات کیهان، تهران.
- نصیری، معصومه (۱۳۸۲)، **تأثیر حاشیه‌نشینی بر میزان بزهکاری در کلان‌شهرها**، انتشارات جنگل، تهران.
- همتی، رضا (۱۳۸۲)، **عوامل مؤثر بر خشونت علیه زنان در تهران**، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- Haralambos, M.; Holborn, M. (1990), "Sociology: Themes and Perspective", London: Broadwick.
- McKay, C.; Shaw, H. (1962), "Ecological analysis of delinquency in Chicago", In: Murrin, E. W. et al. (Eds), *The Sociology of Crime and Delinquency*, New York: John Wiley & Son.
- Suchar, C. (1978), "Social Deviance", U. S. A: Holt, Rinehart and.
- www.hamshahronline.com.